

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ HISTORY OF MEDICINE

Οι θαυματουργικές θεραπείες των ασθενειών του αυτοκράτορα Ιουστινιανού Α' (482–565 μ.Χ.)

Η θαυματουργική Ιατρική ήταν ευρέως διαδεδομένη στην κοινωνία του βυζαντινού κράτους και προσέφευγαν σε αυτή όχι μόνο τα λαϊκά κοινωνικά στρώματα, αλλά και η βυζαντινή αριστοκρατία μέχρι και η αυτοκρατορική αυλή. Κύριοι εκπρόσωποι της θαυματουργικής Ιατρικής ήταν οι Ανάργυροι ιατροί της ορθόδοξης εκκλησίας, και η θεραπεία ακολουθούσε συνήθως μετά από ιαματικό όνειρο. Στο παρόν άρθρο, παρουσιάζεται ο θαυματουργικός τρόπος θεραπείας που έλαβε ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός όταν αρρώστησε από πανώλη, αρθρίτιδα, αφροδίσιο νόσημα και λιθίαση του ουροποιητικού. Σύμφωνα με την υπάρχουσα βιβλιογραφία, ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός νόσησε σοβαρά και ευεργετήθηκε από τη Θεία Χάρη, σε τέσσερις τουλάχιστον περιπτώσεις: Όταν ασθένησε σοβαρά από πανώλη την περίοδο του λοιμού (541–542) φθάνοντας στα πρόθυρα του θανάτου, όταν έπασχε από αρθρίτιδα στο γόνατο, από αφροδίσιο νόσημα που του μετέδωσε η αυτοκράτειρα Θεοδώρα, και από λιθίαση του ουροποιητικού του συστήματος. Σε όλες τις περιπτώσεις η ίαση ήταν θαυματουργική, για την μεν πανώλη από θαύμα των Αγίων Αναργύρων Κοσμά και Δαμιανού, για την αρθρίτιδα από θαυματουργική ίαση από τα οστά της Αγίας Ειρήνης, του αφροδίσιου νοσήματος μετά από θαύμα του οσίου Σαμψών και από τη λιθίαση του ουροποιητικού μετά από παρέμβαση της Παναγίας. Μέχρι το 12ο αιώνα υπήρχε μια παντοδυναμία της θαυματουργικής θεραπευτικής και όλα τα κοινωνικά στρώματα κατέφευγαν σε αυτή. Οι θαυματουργικές θεραπείες των νοσημάτων του αυτοκράτορα Ιουστινιανού του Α' αποτελούν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα θεϊκής παρέμβασης στη θεραπεία των ασθενειών.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η θαυματουργική Ιατρική, με συνεχή και διαχρονική παρουσία, είναι άμεσα συνδεδεμένη με την αντίληψη για τη θεραπεία και την αποκατάσταση του ασθενούς, ενώ τα «ιερά» είχαν έναν πρωταγωνιστικό ρόλο στη θεραπεία, όπου η Ιατρική συνδεόταν και συγγεόταν με ιεροτελεστίες, θυσίες και καθαρμούς. Η επίκληση της θεϊκής δύναμης για την ίαση των νοσημάτων οφειλόταν στην αντίληψη ότι οι ασθένειες ήταν θεόσταλτες και η τελική έκβασή τους εξαρτιόταν από τη θεϊκή ευσπλαχνία. Η ανικανότητα και η αδυναμία του ανθρώπου της εποχής αυτής να ερμηνεύσει, να αξιολογήσει και να παρέμβει σε κάθε στοιχείο που επιδρούσε στην υγεία του δημιούργησε την ανάγκη της ικεσίας, της λατρείας και της επίκλησης για την προστασία από τα δεινά. Χαρακτηριστικό χώρο έκφρασης αποτέλεσε ο θεσμός των Ασκληπιείων, αφού συνδύαζαν ένα πεδίο εφαρμογής εμπειρικής και θαυματουργικής Ιατρικής. Στα

Ασκληπεία, η θεραπεία βασιζόταν στη μεγάλη πίστη των ασθενών, στη θεραπευτική δύναμη του Ασκληπιού και στην υποβολή, ενώ χωριζόταν σε τρία στάδια: Στη γενική, την προπαρασκευαστική και την ειδική θεραπεία. Η ίαση επιτυγχανόταν μέσω μιας σειράς τελετουργικών πράξεων που αφορούσαν σε θυσίες ζώων στο βωμό του θεού, αφιέρωματα και εγκοίμηση. Αντίθετα, ο Ιπποκράτης, αν και εκπαιδεύτηκε στο Ασκληπιείο της Κω, διαφοροποιήθηκε από τη θεϊκή ιαματική παρέμβαση και ανήγαγε την Ιατρική σε επιστήμη, ενώ ήταν ο πρώτος που διαχώρισε την Ιατρική σε θεολογική και επιστημονική, απορρίπτοντας τη θεϊκή παρέμβαση ως αίτιο νόσου ή μέσο θεραπείας. Στη βυζαντινή περίοδο (330–1453), η υιοθέτηση του χριστιανικού δόγματος επέδρασε καταλυτικά στον τρόπο προσέγγισης και εφαρμογής της Ιατρικής. Η θεραπευτική των νοσημάτων συνέχισε να έχει ταυτόχρονα δύο μορφές: Τη θαυματουργική και την κοσμική. Η πρώτη ήταν έργο του Θεού, του Χριστού, της Παναγίας, των Πατέρων και των

ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ 2015, 32(2):224–229
ARCHIVES OF HELLENIC MEDICINE 2015, 32(2):224–229

Ν. Σταυρακάκης

Βενιζέλιο Νοσοκομείο, Ηράκλειο
Κρήτης

The miraculous cures for diseases
of Emperor Justinian I
(482–565 AD)

Abstract at the end of the article

Λέξεις ευρετηρίου

Βυζαντινή Ιατρική
Θαύματα
Ιουστινιανός Α'

Υποβλήθηκε 6.8.2014
Εγκρίθηκε 18.8.2014

Αγίων της Ορθόδοξης χριστιανικής εκκλησίας με δυνάμεις υπερφυσικές, και ελάμβανε χώρα μέσω της επίκλησης της Θείας Χάριτος. Αντίθετα, η επιστημονική προσέγγιση της νόσου αποτελούσε θεραπευτικό έργο καθαρά ιατρικό και είχε εφαρμογή στα καταγώγια, στους ξενώνες και στα νοσοκομεία της αυτοκρατορίας.

Στους κόλπους της βυζαντινής κοινωνίας κυκλοφορούσαν ευρέως οικιακά ιατρικά εγχειρίδια, με αναφορές σε μυστηριώδη φάρμακα της Ανατολής και επικλήσεις σε δαιμόνια. Σε αυτά τα εγχειρίδια, τα *ιατροσόφια*, υπήρχαν ακόμη και εξορκισμοί για συγκεκριμένες ασθένειες. Σε ένα τέτοιο κοινωνικό πλαίσιο, η Θεία Χάρις προστάτευε από τη μαγεία, τη βασκανία και τις ασθένειες. Η ίαση που προερχόταν από τις θαυματουργικές θεραπείες αποτέλεσε το βασικό εχθρό της κοσμικής Ιατρικής. Παρ' όλα αυτά, σε όλη τη διάρκεια της βυζαντινής περιόδου αναφέρονται θαύματα για την αποκατάσταση των νοσημάτων, με εκπροσώπους τους Αγίους Αναργύρους ιατρούς Κοσμά και Δαμιανό, Κύρο και Ιωάννη, Παντελεήμονα, Αρτέμιο, Σαμψών, Λουκά, Ερμιόνη, Φιλονίλλα και άλλους. Η λατρεία των Αναργύρων ιατρών δανείστηκε αρκετά στοιχεία από την Ιατρική των Ασκληπιείων. Η πρακτική της εγκοίμησης, της πρόκλησης δηλαδή του θεικού ονείρου το οποίο απάλλασσε τον ασθενή από τη νόσο, δεν εγκαταλείφθηκε με την επικράτηση του Χριστιανισμού. Αντίθετα, υιοθετήθηκε σχεδόν σε αυτούσια μορφή και αντικατέστησε τις χθόνιες θεότητες με χριστιανούς αγίους και τον «όφι» του Ασκληπιού με το σταυρό του Χριστού. Η εγκοίμηση στο άβατο του Ασκληπιείου αντικαταστάθηκε με αυτή στη μονή ή το ναό του θεράποντος ιατρού-Αγίου. Παράλληλα, υιοθετήθηκαν και άλλες πρακτικές των Ασκληπιείων, όπως η νηστεία, οι αγρυπνίες, η καταγραφή των θαυμάτων και η αφιέρωση των ομοιωμάτων των θεραπευθέντων μελών στον Άγιο που προσέφερε ίαση. Οι ασθενείς πήγαιναν στο ναό και με νηστεία, προσευχή, αγρυπνία και τάματα περίμεναν τη βοήθεια της Θείας Χάριτος.

Συνήθως, ο ασθενής προσέφευγε στη θαυματουργική Ιατρική όταν η κοσμική Ιατρική αποτύγχανε να επιτελέσει το σκοπό της. Από τη μελέτη των πηγών, αυτό φαίνεται αρκετά διαδεδομένο όχι μόνο στα λαϊκά κοινωνικά στρώματα, αλλά και στη βυζαντινή αριστοκρατία, μέχρι και την αυτοκρατορική αυλή. Υπάρχουν καταγραφές πλήθους θαυματουργικών θεραπειών από θαύματα των αγίων Κοσμά και Δαμιανού,⁹ Αρτεμίου,¹¹ Κύρου και Ιωάννη⁸ και Αθανασίου του Αθωνίτη.¹⁰ Χαρακτηριστική θαυματουργική θεραπεία αποτελεί το ιαματικό όνειρο το οποίο προκύπτει μετά από ένα τελετουργικό, που προϋποθέτει νηστεία, προσευχή, άναμμα της κανδήλας και ύπνο κάθε βράδυ στο δάπεδο της εκκλησίας όπου φυλάσσεται το σκήνωμα του αγίου. Η ίαση ερχόταν με τρόπο ανώδυνο ή επώδυνο. Κατά τον ανώδυνο

τρόπο, ο Άγιος εμφανιζόταν στο όνειρο του ασθενούς και ευλογούσε το πάσχον σημείο ή μέλος του σώματος, και όταν ο ασθενής ξυπνούσε είχε θεραπευτεί πλήρως.^{8,10} Κατά την επώδυνη μέθοδο, ο Άγιος, μεταμφιεσμένος σε ιατρό, εξέταζε τον πάσχοντα και με το χέρι του ασκούσε ισχυρή πίεση στο προβληματικό σημείο του σώματος προκαλώντας έντονο πόνο, με τον ασθενή να ξυπνά έντρομος και θεραπευμένος.¹⁰ Αυτοί που αμφισβητούσαν τις θαυματουργικές παρεμβάσεις τιμωρούνταν με θεία δίκη. Αναφέρεται η περίπτωση του ιατροσοφιστή Γέσιου, ο οποίος αμφισβήτησε τη θεραπευτική δύναμη των Αγίων Κύρου και Ιωάννη. Ο Γέσιος είπε ότι τα θαύματα μπορούσαν να εξηγηθούν με την ιατρική μέθοδο του Ιπποκράτη και του Γαληνού και τη φιλοσοφική σκέψη του Δημόκριτου του Αβδηρίτη. Αποτέλεσμα της αμφισβήτησης της θεόσταλτης θεραπείας ήταν να προσβληθεί ο Γέσιος από παράλυση του άνω μέρους του σώματος με συνοδεία έντονου πόνου. Η κλασική Ιατρική δεν μπόρεσε να τον θεραπεύσει. Τον θεράπευσαν οι Άγιοι, τιμωρώντας τον πρώτα με διατόμηση, βάζοντάς τον πάνω σε ένα μουλάρι και υποχρεώνοντάς τον να γυρίζει γύρω-γύρω από το ναό και να φωνάζει: «...μωρός είμι καί άνούστατος...».⁸⁻¹³ Μετά από τη θεόσταλη θεραπεία, οι αποθεραπευμένοι ασθενείς εντάσσονταν ως μέλη των «*φίλων του Αγίου*». Χαρακτηριστικοί ήταν οι «*φίλοι της παρανυχίδος του Άγιου Άρτεμίου*», ενός οργανωμένου σωματείου, το οποίο διέθετε και ταμία για τις εισφορές και το οποίο επέβαλε μέχρι και πρόστιμο στα μέλη που απουσίαζαν από την εβδομαδιαία αγρυπνία του Σαββατόβραδου.¹⁰

2. ΠΗΓΕΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Πρωτογενή πηγή πληροφόρησης αποτέλεσαν τα έργα του βυζαντινού ιστορικού Προκόπιου του Καισαρέως, η Εκκλησιαστική Ιστορία του Ευάγγελου Σχολαστικού και η Ελληνική Πατρολογία στα κείμενα του Συμεώνος του Μεταφραστή, του Σωφρονίου Πατριάρχη Ιεροσολύμων και του Νικηφόρου Κάλλιστου Ξανθόπουλου. Ο Προκόπιος, στα έργα του «*υπέρ των πολέμων λόγος Α*», «*απόκρυφη ιστορία*» και «*περί κτισμάτων*», περιγράφει την επιδημία της πανώλης την περίοδο 541–542, την ασθένεια του αυτοκράτορα και τις πολιτικές επιπτώσεις που είχε αυτή στη δημόσια διοίκηση. Ανάλογη περιγραφή αναφέρεται και στην Εκκλησιαστική Ιστορία του Ευάγγελου Σχολαστικού, με μικρές διαφοροποιήσεις από αυτή του Προκόπιου. Στο ίδιο σύγγραμμα καταγράφονται επιγραμματικά οι θαυματουργικές θεραπείες και τα προφητικά ιαματικά όνειρα του αυτοκράτορα. Στα κείμενα του Συμεώνος του Μεταφραστή περιγράφεται λεπτομερώς το θεραπευτικό όνειρο της ασθένειας του αφροδίσιου νοσήματος από τον όσιο Σαμψών τον Ξενοδόχο, καθώς και η αιτία οικο-

δόμησης του Ξενώνα του στην Κωνσταντινούπολη. Στα κείμενα του Σωφρονίου, Πατριάρχη Ιεροσολύμων, υπάρχει λεπτομερέστατη καταγραφή θαυματουργικών θεραπειών Ανάργυρων ιατρών. Καταγραφή του χρονικού της πανώλης αναφέρει επίσης και ο Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος στην Ελληνική Πατρολογία. Από τον ίδιο καταγράφεται η θαυματουργική ίαση της λιθίασης του ουροποιητικού συστήματος με το νερό της Ζωοδόχου Πηγής, καθώς και η θαυματουργική ίαση της αρθρίτιδας του αυτοκράτορα, στοιχείο που αναφέρει και ο Προκόπιος.

Δευτερεύουσες πηγές πληροφόρησης αποτέλεσαν οι διδακτορικές διατριβές του Ιωάννη Λασκαράτου «*Νοσήματα βυζαντινών αυτοκρατόρων*» και της Λαμπρινής Κουρκούτα «*Η Νοσηλευτική στο Βυζάντιο*». Ο Λασκαράτος αναφέρει με λεπτομέρειες τη νοσολογική κατάσταση του αυτοκράτορα και η Κουρκούτα τρόπους και παραδείγματα θαυματουργικής Ιατρικής.

3. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ Α΄ (482–565)

Ο Ιουστινιανός Α΄ (Φλάβιος Πέτρος Σαββάτιος, 11 Μαΐου 482–14 Νοεμβρίου 565), γνωστός και ως Μέγας Ιουστινιανός, ήταν βυζαντινός αυτοκράτορας κατά το χρονικό διάστημα 527–565. Νυμφεύθηκε το 523 την ηθοποιό και πόρνη του ιπποδρόμου της Κωνσταντινούπολης Θεοδώρα (500–29 Ιουνίου του 548). Κατά την περίοδο της διακυβέρνησης του Ιουστινιανού η βυζαντινή αυτοκρατορία επέκτεινε τα σύνορά της από τους Άγιους τόπους και τα βάθη της Ανατολίας και της Αρμενίας έως τις Ηράκλειες Στήλες (Γιβραλτάρ) και έγινε η κυρίαρχη δύναμη στο χώρο της Μεσογείου. Η κωδικοποίηση των νόμων, η κατασκευή οχυρωματικών έργων σε όλη τη βυζαντινή επικράτεια, η ανέγερση δημόσιων οικοδομημάτων, με αποκορύφωμα το μνημείο της Αγίας Σοφίας, η εισαγωγή της καλλιέργειας του μεταξιού από την Κίνα, οι θρησκευτικές μεταρρυθμίσεις και η ενίσχυση των δημόσιων οικονομικών αποτελούν τη σημαντικότερη παρακαταθήκη του Ιουστινιανού. Ο ιστορικός Προκόπιος (500–565) προβαίνει σε λεπτομερείς καταγραφές της προσωπικότητας και των συνηθειών του Ιουστινιανού και της Θεοδώρας και περιγράφει λεπτομερώς το υγειονομικό ιστορικό τους.

3.1. Η θεραπεία από την πανώλη

Κατά την περίοδο της βασιλείας του (527–565) μεγάλη επιδημία πανώλης έπληξε την αυτοκρατορία, γνωστή και ως «λοιμός του Ιουστινιανού» (541–542). Η πανώλη εμφανίστηκε αρχικά στο Πηλούσιο της Αιγύπτου «...*Ἡρξατο μὲν ἐξ Αἰγυπτίων οἱ ὤκνηται ἐν Πηλουσίῳ*...» (μια πόλη ανατολικά

του σημερινού Πόρτ Σάιντ) και από εκεί, πολύ σύντομα, προσέβαλε όλον το γνωστό τότε κόσμο «...*πᾶσαν γῆν ἐπινεμηθήσης*...»,¹⁵ «...*ἀλλὰ περιεβάλλετο μὲν τὴν γῆν ξύμπασαν*...», «...*πάσαν δὲ τὴν οἰκουμένην διέδραμε*...». Η αρρώστια έπληξε αδιακρίτως τους πάντες «...*βίους δὲ ἀνθρώπων ἅπαντας ἔβλαψε*...»,¹⁶ αφανίζοντας ολόκληρες πόλεις «...*πόλεις ἐπὶ τοσοῦτον κατεσχέθησαν ἄχρι καὶ τοῦ παντάπαι κενὰς οἰκητόρων γενέσθαι*...»,¹⁶ «...*κεναὶ τῶν οἰκητόρων ἐγένοντο*...»¹⁷ χωρίς να μπορέσει κανένας να δώσει κάποια εξήγηση για τη μεγάλη γεωγραφική της εξάπλωση «...*τούτω μέντοι τῷ κακῷ πρόφασιν τινα ἢ λόγῳ εἰπεῖν ἢ διανοίᾳ λογίσσασθαι μηχανή τις οὐδεμία ἐστὶ*...». ¹⁵ Ένα χρόνο μετά, στα μέσα της άνοιξης του 542, η επιδημία φθάνει στην Κωνσταντινούπολη «...*δευτέρῳ δὲ ἔτει ἐς Βυζάντιον μεσοῦντος τοῦ ἥρος ἀφίκετο*...».

Ο ίδιος ο αυτοκράτορας προσβλήθηκε από πανώλη «...*καὶ αὐτῷ γὰρ ξυνέπεσε βουβῶνα ἐπῆρθαι*...»,¹⁵ με αποτέλεσμα να νοσήσει πολύ σοβαρά «...*βασίλει δὲ Ιουστινιανῷ χαλεπώτατα νοσήσαι ξυνέβη*...». Η κατάσταση της υγείας του αυτοκράτορα επιδεινώθηκε τόσο ώστε σε όλους δινόταν η εντύπωση ότι θα πεθάνει γρήγορα. Η ασθένεια ήταν τόσο σοβαρή που τον έφερε στα πρόθυρα του θανάτου, «...*ὥστε ἐλέγετο ὅτι ἀπολώλει*...», γεγονός που είχε πολιτικές επιπτώσεις, θέτοντας θέμα διαδοχής, προκαλώντας την οργή και την αντίδραση της αυτοκράτειρας Θεοδώρας.^{15,16} Οι ιατροί στο Μέγα Παλάτιον τον είχαν εγκαταλείψει, θεωρώντας τον νεκρό «...*ὅτι δὴ ἀποθάνοι, πρὸς τέ τῶν ἱατρῶν ἀπολελειμμένον ἀτέ δὲ ἐν νεκροῖς κείμενον*...». ^{15,20} Τότε παρουσιάστηκαν σε όραμα οι Άγιοι Ανάργυροι και έδωσαν την πολυπόθητη θεραπεία «...*ἔξ ὄψιν ἐλθόντες ἐσώσαντο οἱ ἅγιοι οὗτοι, ἐκ τοῦ παραδόξου καὶ τοῦ παραλόγου, καὶ ὀρθὸν ἔστησαν*...». ^{15,16,20}

3.2. Η θεραπεία με τα ιερά λείψανα της Αγίας Ειρήνης

Σε θαυματουργική θεραπεία αναφέρεται και η ίαση των ρευματισμών του, οι οποίοι του προκαλούσαν ισχυρότατο πόνο στο γόνατο «...*ἐτύγχανε γὰρ Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς χαλεπῶς ἄγαν τοῦ σώματος ἔχων, ἐπεὶ ρέυματος δεινὸν τι χρῆμα κατὰ τὸ γόνυ ἐπιπεσὸν συντριβῆναι ταῖς ὀδύναϊς τὸν ἄνδρα ἐποίει*...». ¹⁹ Παρά τις προσπάθειες των ιατρών να τον ανακουφίσουν από την επώδυνη συμπτωματολογία η κατάσταση επιδεινώθηκε «...*ἐντεῦθεν τοίνυν τὸ πάθος ἀκμάσαν τὴν ἀπὸ τῶν ἱατρῶν ἐπικουρίαν ἐνεκικήκει, καὶ χρόνος τῷ βασιλεῖ πολὺς ἐν ταύταις δὴ ταῖς ὀδύναϊς ἐπίβη*...». ^{18,19} Έτσι, ο αυτοκράτορας εγκατέλειψε την κλασική Ιατρική προσφεύγοντας στο ναό της Αγίας Ειρήνης και ζητώντας βοήθεια από τα Θεία «...*τὰ περὶ τῶν δεδηλωμένων λειψάνων ἀκούσας, τῆς ἀνθρωπείας ἀφέμενος τέχνης, ἐπὶ ταῦτα τὸ πρᾶγμα ἤγε, τὴν ὑγείαν ἐπισπῶμενος τῇ ἐς αὐτὰ πίστει, καὶ δόξης τῆς ἀληθοῦς ἐν τοῖς ἀναγκαιότατοις ἀπώνατο*...». ^{16,18} Τότε οι ιερεῖς του ναοῦ έβαλαν το δίσκο με τα λείψανα της Αγίας Ειρήνης

πάνω στο γόνατο του Ιουστινιανού «...οί μὲν γὰρ ἱερεῖς τὸν δίσκον ἐπὶ τοῦ βασιλέως ἐτίθετο γόνυ...».^{16,18} Η φιάλη με το λάδι από τη λειψανοθήκη έπεσε και χύθηκε πάνω στο γόνατό του «...ἔλαιον γὰρ ἑξαπιναίως ἐπιρρεῦσαν μὲν ἐκ τούτων δὴ τῶν ἁγίων λειψάνων, ὑπερβλύσαν δὲ τὸ κιβώτιον, τῷ τε πόδε καὶ τὴν ἐσθῆτα τοῦ βασιλέως κατέκλυσε δὴν ἄλουργὸν οὕσαν...» και αμέσως η νόσος εξαφανίστηκε «...ἀφανίζεται δὲ τὸ πάθος εὐθύς...».¹⁸ Η βρεγμένη με το λάδι εσθήτα του αυτοκράτορα φυλάχθηκε στο παλάτι σε ανάμνηση της εν λόγω θαυματουργικής θεραπείας.¹⁸

3.3. Η θεραπεία του αφροδίσου νοσήματος

Σε θαυματουργική θεραπεία αναφέρεται επίσης και η ίαση ενός αφροδίσου νοσήματος (πιθανόν γονοκοκκικής ουρηθρίτιδας), το οποίο του μετέδωσε η αρχικά ερωμένη και μετέπειτα σύζυγός του Θεοδώρα, λίγο καιρό μετά από τη γνωριμία τους. Εικάζεται ότι το αφροδίσιο αυτό νόσημα μεταδόθηκε στον αυτοκράτορα λόγω της θητείας της Θεοδώρας σε οίκοι ανοχής.^{15,16} Ο αυτοκράτορας αρρώστησε «...νόσος ἐνσκήπτει...» στα γεννητικά όργανα «...μάλα βαρεία τῶν αἰδοίων...»²¹ και είχε έλκος στην ουροδόχο κύστη «...τῆς κύστεως ἔλκη χαλεπῶς κακοθήσεις...».²¹ Παρά την ιατρική βοήθεια που είχε «...ἰατρῶν δὲ σμήνος αὐτῷ περιεκέχυτο...»²¹ υπέφερε από έντονους πόνους «...καὶ τὰς ὀδύνας φέρειν οὐ δυνατός ἦν...». Απευθύνθηκε στη Θεία Δύναμη για να ζητήσει βοήθεια «...προσφεύγει δὲ μάλλον Θεῷ, καὶ αὐτοῦ λίαν ἐπιμελῶς περιέχεται, καὶ τὴν ἐκείθεν ζητεῖ βοήθειαν...» και η θεραπεία έγινε με θαύμα του οσίου Σαμψών, αφού προηγήθηκε όνειρο. Ο Ιουστινιανός ονειρεύτηκε ότι ένας ιατρός θα μπορέσει να τον απαλλάξει από την αρρώστια και τους πόνους που τον βασάνιζαν «...καὶ ὡς αὐτὸς μόνος, οὗ μὲν τοῖ τῶν ἄλλων οὐδεὶς, φάναι, δυνατὸς σοῖ δοῦναι τοῦ πάθους ἀπαλλαγὴν...».¹⁹ Ο αυτοκράτορας χάρηκε, «...χαρὰς μὲν πληροῦται...», και άρχισε να αναζητεῖ τη μορφή του ονείρου που θα τον απαλλάσσει από τη νόσο. Όταν βρέθηκε η μορφή του ονείρου «...ἰδὼν οὖν ἀνέγνω καλῶς ὑπὸ τῶν νυκτῶν ὀραθέντων...»²¹ αναγνώρισε το Σαμψών «...εὐθύς μὲν οὖν εἰς ὄψιν ὁ θαυμαστός αὐτῷ παρήει Σαμψών...». Αυτός έβαλε το χέρι του στην πάσχουσα περιοχή «...χεῖρα ἐπέτιθει τῷ πασχόντι μέρει καὶ ἡ μὲν ἐνήργει τὰ ἑαυτῆς...»²¹ και λίγη αλοιφή, ώστε να μην αποδοθεῖ το θαύμα στις δικές του ικανότητες «...ἐπιθέμασί τιςί τοῖς ἐκ τέχνης, ἃ τῷ ἀλγούντι μέρει ἐπέβαλλεν, ἐπιγράφειν ἐπειράτο τὴν ἴασιν...».²¹ Μετά από αυτή την παρέμβαση ο Ιουστινιανός θεραπεύτηκε «...οὗ πολλὰ παρήλθον ἡμέραι καὶ ὁ βασιλεὺς ὄλως ἀπηλλάγη τοῦ πάθους καὶ καθαρὰς ἀπέλαυσε ὑγείας, πλήρης τε ἦν εὐφροσύνης καὶ θαύματος...».²¹ Αυτή η θεραπεία ήταν και η αιτία να οικοδομηθεῖ ο ξενώνας περιθαλψής του Σαμψών «...ξενῶν, ἀνθρώποις ἀνεμμένοις ἀπορουμένοις τε καὶ νοσοῦσι τὰ ἔσχατα, εἰ πρὸς τῆ οὐσία καὶ τὸ σῶμα νοσοῖεν. Τοῦτον ἀνήρ

τις θεοσεβῆς ἐν τοῖς ἄνω χρόνοις ἐδεῖματο, Σαμψῶν ὄνομα. Ἐμεινε δὲ οὐδὲ αὐτὸς τοῖς στασιώταις ἀνεπαφὸς, ἀλλ' ἐκκλησίᾳ ἑκατέρᾳ συγκαταφλεχθεὶς ἀπολώλει. Ἰουστινιανὸς δὲ αὐτὸν ἀνωκοδομήσατο βασιλεὺς...»²¹ γιατί «...ὁ Ὅσιος Σαμψῶν, αὐτὸν ἰασάτο ἐκ τῆς νόσου...».¹⁹ Ο αυτοκράτορας, εκτός από την οικοδόμηση του ξενώνα, χρηματοδοτούσε και τη λειτουργία του «...προσόδῳ τε αὐτὸν ἐπετεῖων δεδώρηται χρημάτων μεγάλων...»,¹⁸ παρέχοντάς του όχι μόνο χρήματα αλλά και ακίνητη περιουσία «...εἴτα καὶ κτημάτων δωρεαῖς κρατύνει τον οἶκον...»¹⁹ για το απρόσκοπτο έργο του.

3.4. Η θεραπεία της λιθίασης του ουροποιητικού συστήματος

Τον 24ο χρόνο της βασιλείας του (551 μ.Χ.), ο Ιουστινιανός έπασχε από κάποιο νόσημα του ουροποιητικού (πιθανότατα λιθίαση), με έντονα δυσουρικά ενοχλήματα. Ο «...μέγας Ἰουστινιανός, ὁ εὐσεβέστατος Βασιλεὺς Ῥωμαίων, ἔπεσε ποτὲ εἰς πάθος δυσουρίας δεινὸν καὶ ἀνίατον, καὶ ἀπελπισθεὶς ἀπὸ τούς ἰατρούς, καὶ ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην ἀνθρωπίνην βοήθειαν...» «...ἔπασχεν αὐτὸς ὁ Βασιλεὺς εἰς τὴν κύστην του, μέ τὸ νὰ ἐμποδίζετο τὸ φυσικὸν τρέξιμον τοῦ οὐρου του ἀπὸ μίαν ὑπόστασιν τῆς πέτρας, ἡ ὁποία ἔγινεν ἀπὸ μίαν σκληρὰν διαγωγὴν καὶ φαύλην δίαιταν, καὶ μέ μέγαν πόνον καὶ ἀγῶνα ἔκαμνε το οὖρος του, καὶ δέν ἐδυνήθη νὰ θεραπευθῆ μέ τὴν βοήθειαν τῶν ἰατρικῶν, ἀλλὰ τὸ πάθος αὐτὸ ἔφθασεν εἰς τόσην ἀκμὴν, ὅπου ἀπελπίσθη ἀπὸ τούς ἰατρούς ἡ ζωὴ του, καὶ ἐκινδύνευεν...».²³

Μια από τις επόμενες νύκτες εμφανίστηκε ως όνειρο η Παναγία στον αυτοκράτορα «...πρὸς τὸ ξημέρωμα, ἐνεφανίσθη αὐτῷ ἡ κυρία Θεοτόκος μέ σχῆμα σεμνόν καὶ κόσμιον, καὶ λέγει εἰς αὐτόν: "...ἐγέρθητι ἀπὸ τὴν κλίνην σου, καὶ πορεύθητι παρευθὺς εἰς τὴν ἐδικὴν μου πηγὴν, καὶ ἀμέσως πίε ἀπὸ το ὕδωρ αὐτῆς, καὶ θέλεις λάβης τὴν ὑγίειαν σου". Διὸ ὁ Βασιλεὺς ὑπακούσας, ἐπορεύθη εἰς τὴν πηγὴν τῆς Θεοτόκου, καὶ πίνων εὐθύς χορταστικὰ ἀπὸ τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς αὐτῆς ἐθεραπεύθη ἀπὸ τὸ πάθος του μέ τὴν βοήθειαν τῆς Θεοτόκου. Ὅτι τὸ ὕδωρ αὐτὸ ἐξέβαλε τὸν ἐμπαθὴ λίθον ἀπὸ τὰ ἐντόσθια τοῦ Βασιλέως συντριβῶν αὐτόν καὶ διαλύων, θεῖον ὕδωρ καὶ σωτήριον...».^{22,23} Σύμφωνα με το θαύμα, ο αυτοκράτορας ήπια το ιαματικό θαυματουργό νερό της Ζωηφόρου πηγῆς και θεραπεύτηκε, αφού εξαφανίστηκε η λιθίαση του ουροποιητικού από την οποία έπασχε. Για να εκφράσει την ευγνωμοσύνη του «...ὄθεν καὶ αὐτὸς θέλωντας ν' ἀποδώσῃ τὴν εὐχαριστίαν τῆ Εὐεργέτιδι Θεοτόκῳ...»,^{17,23} ο Ιουστινιανός μεγάλωσε και ανακαίνισε το ναό όπου υπήρχε το αγιασμένο ύδωρ «...ὄστις ἀνακαινίσας οἰκοδόμησεν ὕστερον εἰς τιμὴν τῆς Θεοτόκου αὐτόν τὸν ναὸν ψηλότερον καὶ περιφανέστερον... ἐπὶ τῷ αὐτῷ ὀνόματι εἰς τόπον καλούμενον Ζωοδόχος πηγὴ, διὰ τὴν χάριν ὅπου ἡ Θεοτόκος ἔδωσε τὴν ὑγίειαν του...».¹⁷ Το ναό αυτόν αρχικά είχε οικοδομήσει ο αυτοκράτορας Λέων ο Α΄ Θραξ

ή Μακέλλης (457–474), μετά από θαυματουργική θεραπεία τυφλού.^{17,22,23} Η εκκλησία υπάρχει ακόμη και σήμερα στην Κωνσταντινούπολη και ονομάζεται ναός της Παναγίας των Πηγών ή Ιερά μονή Ζωοδόχου Πηγής Μπαλουκλί.

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι θεραπευτικές παρεμβάσεις των Αγίων της εκκλησίας για τη θεραπεία ασθενειών αποτελούσαν συχνή πρακτική σε

όλα τα κοινωνικά στρώματα του Βυζαντίου. Οι Βυζαντινοί, ασχέτως κοινωνικής τάξης, προσέφευγαν στη θεία Χάρη για να ικετέψουν τη θεραπεία τους, καθώς θεωρούσαν ότι η επιστημονική Ιατρική της εποχής λίγη αποτελεσματικότητα είχε στη θεραπεία και την ίαση των ασθενειών. Η καταγραφή των συγκεκριμένων θεικών παρεμβάσεων στην περίπτωση του Αυτοκράτορα Ιουστινιανού αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα θαυματουργικής θεραπευτικής παρέμβασης.

ABSTRACT

The miraculous cures for diseases of Emperor Justinian I (482–565 AD)

N. STAVRAKAKIS

Venzelion Hospital, Heraklion Crete, Greece

Archives of Hellenic Medicine 2015, 32(2):224–229

Miraculous medicine was widespread over the Byzantine Empire, and not only the people of low social classes but also the aristocracy up to the imperial court used to seek treatment with such methods. Doctors from the Orthodox Church (*Anargyroi*) were the major representatives of this kind of medicine and the cure usually came after healing prophetic dreams. This paper presents the miraculous treatment that Emperor Justinian I received when he suffered variously from plague, gout, venereal disease and urinary lithiasis. According to records, Emperor Justinian I suffered from serious illnesses and benefited from divine grace on at least four different occasions. In all cases the cure was miraculous. On the first occasion he experienced fatal plague, during the plague period 541–542, but managed to recover through the miraculous cures of Saint Kosmas and Saint Damian. On the second occasion, when he was diagnosed with arthritis, Saint Irene helped his healing, then when he was suffering from venereal diseases Saint Samson's wonders saved him and, finally, the Virgin Mary relieved him of kidney stones. Until the 12th century, individuals from all social classes used to seek miraculous cures. The instances of miraculous treatment of Emperor Justinian I are typical examples of divine intervention in the treatment of diseases.

Key words: Byzantine medicine, Emperor Justinian I, Miracles

Βιβλιογραφία

1. ΡΗΓΑΤΟΣ Γ. *Η αρχαία Ιατρική στη λαϊκή παράδοση*. Εκδόσεις ΒΗΤΑ, Αθήνα, 1999:11
2. ΣΚΟΝΔΡΑ Μ. Ο θεσμός του νοσοκομειακού εφημέριου και η κοινωνιολογική του διάσταση. Διπλωματική εργασία. Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Θεσμοί και πολιτικές υγείας». Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Κόρινθος, 2003:12
3. ΣΤΑΥΡΑΚΑΚΗΣ Ν. Η άσκηση και η λουτροθεραπεία ως μέσο αποκατάστασης των νοσημάτων στο Βυζάντιο. Διπλωματική εργασία. Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Άσκηση και ποιότητα ζωής». Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή, 2012:9
4. ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ Α, ΣΚΑΝΔΑΛΑΚΗ Ν. Η παροχή ιατρονοσηλευτικής φροντίδας στα Ασκληπιεία της αρχαίας Ελλάδας. *Νοσηλευτική* 2007, 46:326–334
5. ΓΑΛΗΝΟΣ: *Άπαντα*, XIV:676
6. ΜΟΥΤΖΑΛΗ Α. Περίθαλψη ασθενών στο Βυζάντιο. *Αρχαιολογία & Τέχνες* 2007, 103:10–13
7. ΑΓΓΕΛΙΔΗ Χ. Καταγώγια, νοσοκομεία και ξενώνες. Η διαδρομή της περίθαλψης στο Βυζάντιο. *Αρχαιολογία & Τέχνες* 2007, 103:14–19
8. ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ Η. Μωρός εϊμί και ανούστατος ή όταν οι γιατροί δεν χρειάζονται. *Αρχαιολογία & Τέχνες* 2007, 103:50–57
9. ΕΥΤΥΧΙΑΔΗΣ Α. Ο θεσμός του νοσοκομειακού εφημέριου. Διαθέσιμο στο: <http://www.ecclesia.gr>
10. ΚΑΛΟΦΩΝΟΣ Γ. Ασθένεια και σωματικότητα στο πρώιμο Βυζάντιο. Τα θαύματα του Αγίου Αρτεμίου. *Αρχαιολογία & Τέχνες* 2007, 103:42–49
11. ΝΑΣΤΑ Μ. Η άσκηση της Ιατρικής κατά τη βυζαντινή περίοδο – Αντιμετώπιση των κακώσεων των μαλακών και σκληρών ιστών. Διδακτορική Διατριβή. Τμήμα Ιατρικής, Δημοκρίτειο

- Πανεπιστήμιο Θράκης, Αλεξανδρούπολη, 2008:89
12. ΚΟΥΡΚΟΥΤΑ Λ. Η Νοσηλευτική στο Βυζάντιο. Διδακτορική Διατριβή. Τμήμα Νοσηλευτικής, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, 1990:67
 13. MIGNE JP. *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca), Σοφρώνιος, Πατριάρχης Ιεροσολύμων*. Κέντρο Πατερικών Εκδόσεων, Αθήνα, 2000:87c, 3513–3520
 14. ΖΑΝΟΥ Δ. *Ιουστινιανός*. Εκδόσεις Μίνωας, Αθήνα, 2004
 15. ΕΥΑΓΓΡΙΟΣ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΟΣ. *Εκκλησιαστική Ιστορία*. Έκδοση Methuen, London, 1898: IV.29
 16. ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ. *Υπέρ των πολέμων*. Λόγος Α:2.22
 17. MIGNE JP. *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca), Νικηφόρου Καλλίστου του Ξανθόπουλου: Εκκλησιαστική Ιστορία*. Κέντρο Πατερικών Εκδόσεων, Αθήνα, 2000:147.XV, 76–77.XVII
 18. ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ. *Απόκρυφη Ιστορία*. I–III. Άγρα, Αθήνα, 1993:III, 24–25
 19. ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ Ι. Νοσήματα βυζαντινών αυτοκρατόρων. Διδακτορική Διατριβή. Τμήμα Ιστορίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο Κέρκυρας, Κέρκυρα, 1995:93–95
 20. ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ. *Περί κτισμάτων*. Α:6, 30
 21. MIGNE JP. *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca), Συμεών ο μεταφραστής*. Κέντρο Πατερικών Εκδόσεων, Αθήνα, 2000:115
 22. ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ. *Ο σεβάσμιος Οίκος της Ζωοδόχου Πηγής στην Κωνσταντινούπολη και 63 αυτής θαύματα*. Έκδοση Ελληνικού Τυπογραφείου Μαχμουτπασάχανι, 1812
 23. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Δ, ΤΖΟΥΛΙΑΗ Χ. *Πάντων Άνασσα – Φανερώσεις και θαύματα της Θεοτόκου*. Εκδόσεις Άθως, Αθήνα, 2009
- Corresponding author:
N. Stavrakakis, P.O. Box 621, GR-715 00 Kokkini Hani, Heraklion Crete, Greece
e-mail: nstayrakakis@hotmail.com
-